

La punyalada

Carles Montpart Tura

En el marc del corrent actual de recuperació d'obres clàssiques que comentàvem el mes passat, l'editorial Barcino, especialista en la publicació d'aquest tipus de textos, encetava fa poc una nova col·lecció: "Imprescindibles, Biblioteca de Clàssics Catalans". Els dos primes títols han estat Tirant lo Blanc, de Joanot Martorell, i La punyalada, de Marià Vayreda. Comentem en l'article d'avui aquesta darrera obra, un títol que sovint s'ha qualificat com "la novel·la dels trabucaires".

De la guerra a la pintura...

Marià Vayreda i Vila (Olot, 1853 – Barcelona, 1903) va néixer en el si d'una família de la noblesa rural catalana d'Olot. Era el segon fill més petit de set germans, entre els quals van destacar Joaquim, l'hereu, conegut per la seva notable trajectòria artística com a pintor, i Estanislau, farmacèutic i botànic. De jove, Marià freqüentava el Cercle Artístic d'Olot, del qual n'era fundador i professor el seu germà gran, i és allà on va manifestar una certa inclinació inicial per la pintura.

L'any 1873, després de la mort dels seus pares, Marià Vayreda s'incorpora a l'exèrcit carlí i participa en la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), contesa coneguda com la "darrera carlinada" i que va representar l'últim episodi de l'enfrontament que al llarg del segle XIX va tenir lloc entre el partidaris de Carles Maria Isidre de Borbó, i els seus descendents, i el liberals partidaris d'Isabel II. Aquest episodi biogràfic —Vayreda arribarà a ser ajudant del general Tristany, a formar part de l'estat major de Francesc Savalls i hi veurà morir un germà, Lluís— marcarà profundament la trajectòria de l'escriptor, i serà la font directa de la seva primera novel·la, *Records de la darrera carlinada* (edició actual a l'Editorial L'Avenç, 2014).

Després de la derrota, Vayreda —ferit en una mà— s'exilia a Seta, on el seu germà i el també pintor garrotxí Josep Berga i Boix hi tenen un estudi de pintura. Més endavant, passa dos anys a París, a l'estudi del pintor Jean-Léon Gérôme, i ja de retorn a Catalunya continua la seva formació a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Finalment, als vint-i-cinc anys, s'instal·la definitivament a Olot, on dirigeix "El Arte Cristiano", una empresa d'imatgeria religiosa fundada conjuntament

Margarida Casacuberta

Marià Vayreda

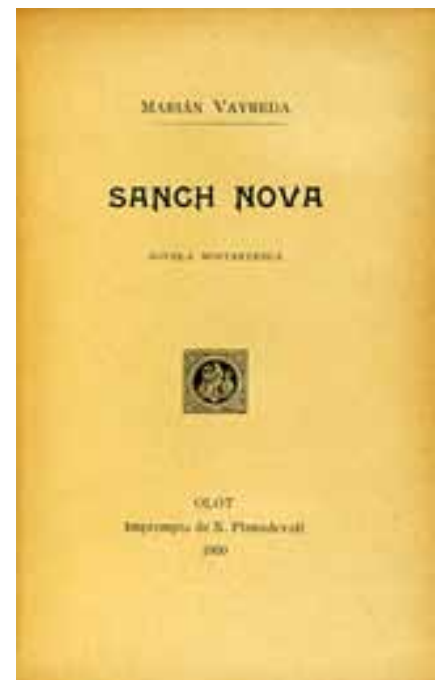
amb Josep Berga. Com a pintor, Marià Vayreda s'especialitzà en la figura humana en pintures de temàtica costumista, religiosa o històrica —sovint col·laborant en obres del seu germà Joaquim— però mai no hi arribà a triomfar plenament.

...i de la pintura a l'escriptura

Abandonà, per tant, gradualment, el conreu de la pintura i es dedicà al món de les lletres. A finals dels anys vuitanta Vayreda es vincula estretament amb el Centre Catalanista d'Olot i col·labora en

la transformació del carlisme en el catalanisme conservador. Després d'unes primeres narracions en castellà, comença a publicar en català, especialment al setmanari "L'Olotí". Malgrat haver-se presentat sense èxit a diversos certàmens literaris, l'any 1898 la impremta de Narcís Pladevall d'Olot li publica, com hem dit abans, *Records de la darrera carlinada*, un conjunt de catorze narracions breus que constitueixen una reelaboració de les seves experiències a la guerra. Es tracta d'una obra que va ser molt ben acollida per la crítica i que el va consagrar com un nou valor de la literatura catalana. Margarida Casacuberta n'ha fet recentment aquesta valoració: "[l'obra] es construeix sobre el viatge d'iniciació d'un jove Vayreda pels escenaris d'una guerra, no per absurda i caricaturitzada, menys bàrbara i despersonalitzadora, amb un simbòlic descens als inferns de la pròpia ànima que culminarà amb el retorn a la raó —al seny— del protagonista i la reinserció a la societat a través de la sublimació artística dels pecats de joventut" ("Postfati a la lectura de *La punyalada*", dins de *La punyalada*, Barcino, 2021, p. 223).

La novel·la següent, *Sang nova* (1900), és una obra de tesi en què, aconsellat entre d'altres per Francesc Matheu, Marià Vayreda intentarà, ara en un relat en tercera persona, desenvolupar de forma programàtica el seu ideari d'acció catalanista. La novel·la, si bé va ser rebuda amb entusiasme en l'àmbit dels joves

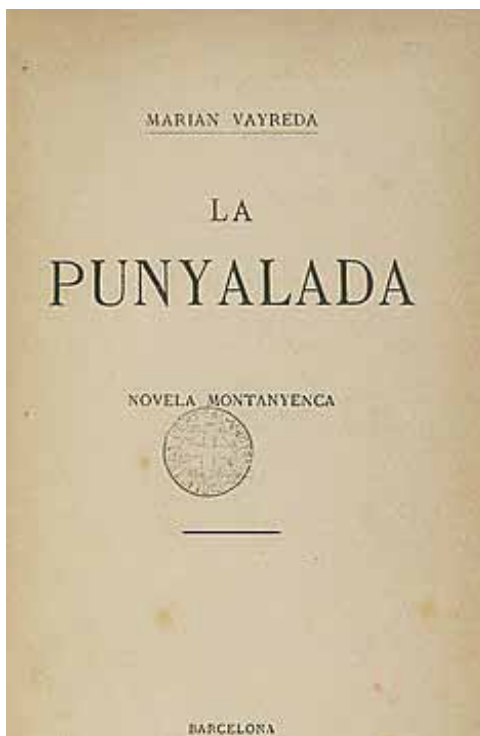
de la revista *Catalunya*, dirigida per Josep Carner, i va tenir l'adhesió ideològica de la Unió Catalanista, també va ser criticada pel fet que la seva intencionalitat política havia afectat la versemblança i la qualitat artística del text. A partir de les accions del protagonista, Ramon de Montbrió, Vayreda presenta un programa de regeneració del món rural a través de la recuperació dels valors tradicionals perduts, del combat del caciquisme i de la col·laboració d'una massa pagesa que no es deixi temptar per idees socials extremes.

La punyalada: la història d'una edició

La novel·la, però, que ha donat més fama i prestigi literari a Maria Vayreda és l'última que va publicar i de la qual, com dèiem al principi, n'acaba de sortir una nova edició:

La punyalada (Editorial Barcino, "Imprescindibles", 2, 2021). Aquesta edició —que manté el nom amb què l'autor signava les seves obres, *Marian*— és a càrrec de Margarida Casacuberta, professora de literatura contemporània de la Universitat de Girona, i autora també de la introducció (amb Raquel Parera) i de l'esmentat i aclaridor "Postfati a la lectura de *La punyalada*".

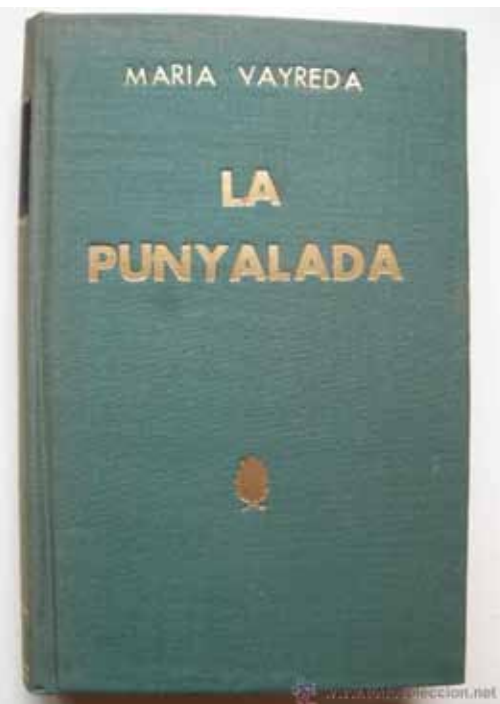
Com ens reporten les autores de la introducció de l'edició que comentem, *La punyalada* l'havia de publicar el mateix editor olotí de les dues obres anteriors de Vayreda, Narcís Pladevall. La malaltia i la mort de l'autor, però, el 6 de febrer de 1903 —circumstància que li va permetre revisar només les gal·lerades fins al capítol vuitè—, va interrompre un procés d'edició que la seva vídua, Pilar Aulet, va reprendre acceptant la petició del director de *La Il·lustració Catalana*, Francesc Matheu, de publicar la novel·la a Barcelona. *La punyalada*, doncs, va sortir, "primer per capítols i amb il·lustracions dels olotins Josep Berga i Boix, Josep Berga i Boada i Miquel Blay a la revista de Matheu des de juny fins a desembre de 1903, i després en forma de llibre el 1904, havent passat per un nou procés de

revisió amb criteris diferents dels primigenis" ("Introducció", p. 12).

L'any 1921 *La punyalada* va ser reeditada, amb l'ortografia revisada d'acord amb les normes de Pompeu Fabra, a la col·lecció Biblioteca Catalana de l'Editorial Catalana, una edició que l'editorial Selecta va recuperar l'any 1945 i de la qual se'n van anar fent edicions successives. L'any 2004, amb motiu del centenari de la publicació de la novel·la, la professora de la Universitat de Barcelona Antònia Tayadella en va preparar una nova edició a partir de les fonts originals (*La punyalada*, Proa, 2004). Margarida Casacuberta i Raquel Parera expliquen així els criteris de la seva edició actual: "Les circumstàncies especials de la transmissió del text de *La punyalada* justifiquen que

els criteris d'edició del present volum de la col·lecció Imprescindibles de l'Editorial Barcino siguin singulars. Aquesta edició parteix, en primer lloc, del respecte del text de l'autor; en segon lloc, de la voluntat d'acostar un text prefabricat al lector dels nostres dies, i, en tercer lloc, de l'establiment del text que Tayadella va argumentar sòlidament en un pròleg que [...] justificava l'opció de prescindir de l'edició de 1904 i convertir en testimoni base les gal·lerades que l'escriptor, ja malalt, va tenir temps de revisar i de corregir [...] (que arriben fins al capítol VIII), i el manuscrit autògraf de *La punyalada* fins al final, ambdós documents conservats a la Biblioteca Maria Vayreda d'Olot." ("Introducció", p. 12).

El text que es trobarà el lector, doncs, en aquesta nova edició de *La punyalada*, respecta la llengua de l'autor i li exigirà un cert esforç per acostumar-se a les particularitats fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques de l'original de Vayreda, molt sovint en forma de castellanismes o de dialectalismes, alguns dels quals el lector trobarà explicats a peu de pàgina i en la seva totalitat recollits en un "Glossari" al final del llibre. A canvi d'aquest esforç, però, l'edició que comentem ens dona accés directe a una llengua viva, genuïna i molt

expressiva que contribueix en gran manera a traslladar de forma magistral sobre el paper una història densa i enormement captivadora.

Més que una història de trabucaires

El cos central narratiu de *La punyalada* està constituït per les suposades memòries d'Albert Bardals, un antic combatent de la primera guerra carlista, portades a la impremta per un amic seu, un excursionista que n'havia fet la coneixença quan aquest envellia retirat a les muntanyes. A partir, doncs, del recurs del manuscrit trobat, aquest narrador inicial ho explica així al "Pròleg": "Passaren molt mesos, i quan ja em preparava per reanudar mes excursions anyals, rebí la visita d'un subjecte que es digué marmessor de l'Albert dels Bardals, qui, després de fer-me saber la mort d'aquest, manifestà que entre sos papers s'hi havia trobat un paquet clos adreçat a mon nom, per lo que creia interpretar la voluntat del difunt de fer-me'l a mans. Obert el paquet amb tots els respectes deguts a la memòria de qui procedia, resultà contenir tota una recopilació d'impressions, relacions de fets, observacions i reflexions, totes elles de caràcter personalíssim, íntim per millor dir, plenes d'ingenuïtat i fins moltes vegades de compunció, més punyenta per la cruesa i pel realisme amb què fets i conceptes eren sovint presentats" (ed. cit., p. 23-24).

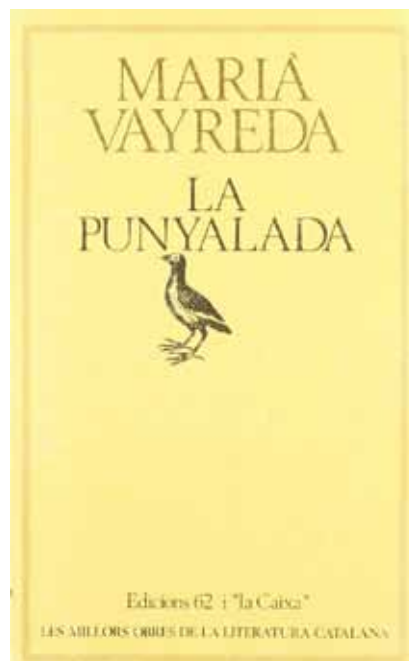
La punyalada, doncs, serà la història de l'Albert, un noi més aviat pusil·lànim que després de la guerra intenta refer la seva vida, però també serà la història de l'Ivo, el seductor amic de la infantesa amb qui ha compartit l'horror de la guerra i una dissipada vida posterior, i de la Coralí, la noia de la qual l'Albert s'enamora i amb qui estableix un pla per casar-s'hi. La rivalitat amorosa entre l'Ivo —que també pretén la Coralí— i l'Albert, desencadenarà un dels enfrontaments més apassionats que ens ha llegat la literatura catalana. I tot plegat, en un marc geogràfic especialment agrest i ombrívol —els paisatges tenebrosos de l'Altra Garrotxa— i en el context

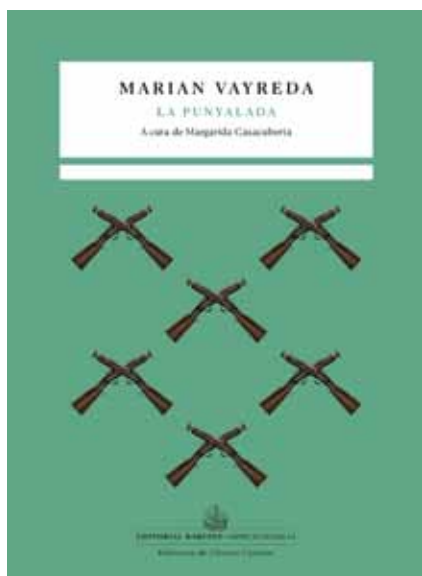
d'una lluita aferrissada entre els trabucaires i les forces de l'ordre encapçalades per Arbós, el "subcabo" dels Mossos d'Esquadra.

El segrest de la Coralí i la persecució que s'inicia de l'Esparver, que és el malnom amb què han batejat l'Ivo, esdevingut ara cap d'uns trabucaires totalment desmitificats, esdevindrà una autèntic descens a l'infern per part d'un Albert que tracta d'aclarir la seva autèntica identitat personal —que bascula entre la del llop i la de l'ésser racional— i la seva posició tant davant de les forces del mal com davant de l'amor. El dubte constant de l'Albert sobre el comportament de la Coralí amb l'Ivo durant el segrest abocarà el protagonista a perdre el seny i *La punyalada* a un final que no deixarà indiferent el lector i que ha donat peu a múltiples interpretacions, especialment pel que fa a l'ambigüitat del comportament de Coralí, absent durant gran part de la novel·la però amb una presència constant i definitiva en tota la trama.

Per a Enric Cassany, *La punyalada* "es una novel·la rica de sentits, obsedida per la idea de corrupció i, correlativament, per la idea de salvació. El jo narrador, Albert Bardals, no narra una experiència perfecta, evocada tranquil·lament des del record [...], sinó que s'explora, es busca —escindit d'ell mateix— i prova de definir-se amb i contra els altres, amb i contra l'Ivo, el bandoler, amb i contra la Coralí, la promesa segrestada. És un home al bell mig del conflicte." (*Història de la Literatura Catalana*, Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2018, vol. V, p. 560).

Són també molt interessants totes les propostes interpretatives que ens fa Margarida Cassacuberta al postfaci d'aquesta nova edició, per a la qual "el viatge físic per la muntanya porta l'Albert Bardals a endinsar-se en les fondalades del seu infern interior", i aquesta introspecció psicològica "converteix els escenaris de la persecució —el territori fronterer, escabrós i al marge de la llei humana i divina— en metàfora d'un món on

les forces del bé i del mal campen desfermades i on els individus es mouen arrossegats per l'instint més primari" (ed., cit., p. 224).

Tot plegat conformaria, a més, segons Casacuberta, un relat moralitzador i didàctic amb una clara motivació política de denúncia de la crisi

econòmica, política, social i moral de Catalunya i que, a través del que Vayreda anomenava "modernisme de bona mena" buscava un "equilibri entre tradició i modernitat, regeneració econòmica de la Catalunya rural com a contrapès al creixement de la metròpoli barcelonina, defensa dels valors de la tradició, del catolicisme i del pairalisme com a fonament de la societat burgesa, i del regionalisme com a via de construcció de les relacions entre Catalunya i Espanya en el context de la Restauració borbònica" (ed., cit., p. 224). Una novel·la, en definitiva, en què cada nou lector hi trobarà múltiples suggeriments per a una personal interpretació.

De *La punyalada*, el director Jordi Grau en va fer una notable versió cinematogràfica l'any 1990, protagonitzada, entre d'altres, per Luis Fernando Alvés (Albert), Christian Vadim (Ivo), Sophie Renoir (Coralí), Patxi Bisquert (Pep), Fermí Reixach (Rafel) i Fernando Guillén (Arbós). Actualment es pot veure completa al portal Youtube (<https://www.youtube.com/watch?v=fCfDmb9wAwk>).

Autor de narracions

Marià Vayreda és autor també d'un conjunt de vint-i-set narracions breus entre les quals destaquen *La fi del renegat* (1891), *El roure dels penjats. Conte fantàstic* (1899) i *L'afusellat* (no publicat en vida de l'autor). Com s'ha destacat sovint, tots tres contes se situen en l'òrbita de *La punyalada*, i el lector interessat els pot trobar recollits per Lluís Calderer a *L'afusellat i altres contes* (Angle Editorial, 2004). ■

Està a la venda a :

Amazon.es

DOTZE

Escritures Heterodoxes

© del text Jordi Salat Orteu. 2021

© de la publicació: Editorial 4+8, 2021

© de l'edició, coberta i maquetació, Manel Aljama (de Servei Marqueting Digital), 2021

Printed by KDP, 2021

1a. edició, setembre 2021

ISBN: 9798477741359